

De Heraut

VAN DE

Geretormeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad N°. 124).

Zondag 22 Januari 1888. N°. 526.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f. 1.20. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent. Abonnemementen worden aangegomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau, Warmoesstraat 106, te Amsterdam. Advertentiën: van 1 tot 6 regels 60 Cent; voor elken regel meer 15 Cent. Aanvragen en vermelding van lieftedaven en Verlangingen 10 Ct. per regel.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijlagen van medeverters, ingesonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE, Abonnemementen en Advertentiën aan de ADMINISTRATIE van De Heraut, Warmoesstraat 106, Amsterdam. Inzendingen die later dan Dondersdag v. namiddags te 12 ure worden ontvangen kunnen voor het nummer van die week niet meer in samenvatting komen.

Van de vernedering.

VEERTIENDE ZONDAGS-AFDEELING.

III.

En Maria zeide tot den engel: Hoe zal dat wezen, dewijl ik geen man beken? En de engel, antwoordende, zeide tot haar: De Heilige Geest zal over u komen, en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwē: daarom ook, dat Heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genoemd worden. Lucas 1: 34 en 35.

Als er uit man en vrouw een kind ter wereld geboren wordt, dan is er met de ontvangenis en de geboorte van dat kind een nieuw wezen ontstaan, dat er eertijds niet was, maar nu ontstond. Zoo echter was het bij de geboorte van den Christus niet. Toen hij ontvangen en geboren werd ontstond er geen nieuw wezen, maar bleef voortbestaan datzelfde wezen, dat reeds eertijds uitgangen vanouds, van de dagen der eeuwigheid, had, en nu optrad in onze menscheijke natuur.

Een kind onder ons ontvangen en geboren is en in die ontvangenis en in die geboorte lijdelijk; niet zelf handelend: Het wordt ontvangen en het wordt geboren, zonder er zelf iets aan of toe te doen. Maar zoo was het bij den Christus niet. Zeer terecht zegt de Catechismus, dat hij het zelf was, die in zijn ontvangenis en geboorte „ware menscheijke natuur aannam“. Een aannemen van onze natuur, waarbij hij zeer stellig onder de praedestinatie van den Middelaar door den Drie-eenigen God werkzaam was, maar dan toch zelf werkzaam. „Hij neemt de engelen niet aan, maar hij neemt het zaad Abrahams aan“. In de gestaltenis Gods zijde... heeft hij zichzelf vernietigd en is den menschen gelijk geworden.

Onder ons, eindelijk, kennen de ouders hun kind, eer het kind zijn ouders kent. Maar bij den Christus was ook dit omgekeerd. Toen de engel Gabriël aan Maria verscheen, kende de Zone Gods de moeder-maagd reeds van verre. Hij zelf was meerverkiende in de verkiezing geweest, waardoor Maria tot deze eere van „de gezegende onder de vrouwen“ was uitverkoren. Niet de moeder beheerschte hier het kind, maar het kind was vóór de moeder. Het eeuwige, nooit wisselende subject in den Middelaar is en blijft de Zone Gods.

Nu zijn er vier stukken, die bij deze ontvangenis en geboorte zijn vast te houden: 1°. dat het was een ontvangenis van den Heiligen Geest; 2°. een geboorte uit Maria; 3°. een geboorte in gelijkheid aan de broederen; en 4°. een gelijkheid aan de broederen buiten alle zonde.

Over het eerste punt voegt ons het uiterste der soberheid. Toen de engel Gabriël er aan Maria de eerste mededeeling van deed, vroeg Maria, in eerbiedigen en teedere verlegenheid: „Hoe zal dit wezen, dewijl ik geen man bekenne?“ En op die vraag van de eenige die er recht op had, omdat het haar eere als vrouw gold, heeft de engel haar dit heerlijk antwoord gegeven: „De Heilige Geest zal over u komen en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwē; daarom ook dat Heilige, dat uit u zal geboren worden, zal Gods Zoon genaamd worden!“

Dit is ons geopenbaard. Meer niet. En wat men ook peinzet of zinnig, nooit zal er of schooner antwoord of zinniger verklaring gegeven worden.

Nu nog, heden ten dage, is en blijft de eigenlijke ontvangenis van een kind des menschen een diepe verborgenheid. Hoe diep ook de onderzoekende wetenschap doordrong, de oorsprong des zaaizijns en des levens van een menschenkind is en blijft een onontsluierd mysterie. En waar men tot de oorsprongen van het lichaam ook zó ver moge zijn doorgesprongen, dat men waant de eerste wording bijna gegrepen te hebben, daar onttrekt alle naspuring zelfs van den oorsprong van onze ziel zich geheel en al aan onze weetgierigheid. Zelfs de weg, die hier tot kennis leidt, is ten deze nog onontsloten. We weten er schier niets van, door wat de wetenschap der physiologie en der ziekunde ons leert; en het weinige dat de Heilige Schrift ons openbaart, is uitsluitend van zedelijke strekking.

Hoe wil men dan, waar reeds bij eene gewone ontvangenis, de sluier van het mysterie heel de wording des levens aan ons oog onttrekt, iets, iets ook maar stamelen over het ondoorgroendelijk mysterie van den aanvang der vleeschwording?

Hier vooral hebben we ons stipt aan de Heilige Schrift te houden, en gelijk de Catechismus het volkomen juist uitlegt, die Heilige Schrift openbaart ons hier slechts twee dingen: 1°. dat, waar anders de vrouw niet baart, zonder dat er een werking des mans zij voort gegaan, hier niet is geweest een werking des mans, maar eene werking des Heiligen Geestes; en 2°. dat deze werking des Heiligen Geestes niet buiten den wil van hem die geboren zou worden omging, want „hij heeft door die werking ware menscheijke natuur aangenomen.“

Dit ligt dan ook sober en kiesch in de uitdrukkingen door den engel gekozen. Ook Maria zal, evenals elke andere vrouw, eere zere baren kan, bevrucht moeten worden. Daarom had de engel gezegd: „Gij zult bevrucht worden en een zoon baren.“ Maar alle werking, die in haar gewerkt zal worden, zal wonderbaar scheppend uit den Hoogen zijn. Niets van de arde. Niets van het vleesch. Niets van den wil des mans. Wat over haar komen zal is de Heilige Geest, en wat haar overschaduwē zal is „de kracht des Allerhoogsten.“

Door deze en door geen andere werking is de kiem des levens in Maria's schoot gewekt. Zoo en niet anders heeft de menscheijke natuur, maar ziel en lichaam, zich uit Maria's schoot, voor het wonder der vleeschwording, aan den Zone Gods gegeven.

Het tweede, waarop gelet moet, is, dat de Middelaar geboren is uit Maria, en niet door Maria is doorgesgaan, gelijk de Doopers leerden.

Zij namelijk, die in den Middelaar te eenzijdig op zijn heiligheid zien en anderzijds dualistisch de zonde in het vleesch doen kleven, opperden alle eeuwen door het bezwaar, dat indien de erkende met het vleesch overert, ook Immanuel met erismet geboren zou zijn, bijaldien hij geboren ware uit het vleesch en bloed, dat Maria het hare noemde. Deswege stelden zij zich de zaak zóó voor, dat Jezus wel door Maria ter wereld zou zijn gebracht, maar dat hij in Maria's schoot door een wonderdaad Gods als een nieuw schepsel ware ingeschapen. Zoals God Adam nieuw schiep en in het paradijs deed wandelen, zoo oordeelden ze, dat ook de menscheijke natuur van Christus nieuw ingeschapen was in Maria's schoot. In zulk een zin, dat hij wel door Maria gedragen en door Maria ter wereld gebracht was, maar als een vreemd kind, dat buiten haar eigen vleesch en bloed, in haar nieuw ontstam was, en haar dus niet als moeder aanging.

Dit geheel de Heilige Schrift onverwendend gevoelen is steeds en terecht door de kerk bestreden, en onze Hervormers hebben, wel verre van in de Doopers slechts een kleine ketterij te wraken, ver oer diep gevoeld, hoe zij met deze leer omtrent de vleeschwording heel de waarheid van de verlossing, die in Christus Jezus is, verwerpen. Immers is Immanuel niet uit het vleesch en bloed van Maria, dan drangt hij ook ons vleesch niet en vlocht ons bloed hem niet door de aderen. Dan kan hij voor ons niet in de plaats treden. Dan bestaat er tusschen hem en ons geen gemeenschap des levens. Dan is hij niet van ons en zij niet van hem. Dan is het een vreemd bloed dat op Golgotha vergoten is, en onttrekt nog altoos het zoenoffer van oncindige waardij, dat van ons bloed moet gebracht worden.

Vandaar de nadruk, de volle nadruk, die er steeds op vallen moet, dat hij wel ontvangen is van den Heiligen Geest, maar geboren uit de maagd Maria, en dat dit, gelijk onze Catechismus het uidept, zóó te verstaan is: dat hij uit het vleesch en bloed van Maria ware menscheijke natuur heeft aangenomen. Elk dezer woorden, elk dezer uitdrukkingen heeft in den Catechismus betekenissen. Het moest wel daarbij: uit het eigen vleesch en bloed van Maria zijn.

Ook hierbij heeft de Christelijke overweging zich echter te onthouden van elke physiologische onderzoeking, en het was een fout, dat ook enkele onzer godgeleerden, op het voetspoor van de Roomsche scholastieken, zich ten deze verdiepen gingen in allerlei vragen over de wijze, waarop uit het vleesch en bloed der vrouw het nieuwe lichaam gevormd wordt. Al zulk onderzoek hoort bij de wetenschap der verloskunde, niet in de Christelijke godgeleerdheid thuis. En het eenige punt, waarop elk kind van God staan moet, is de volledige en onbewijpelde erkenning, dat de wording van het vleesch en bloed van den Christus uit Maria zeer wezenlijk en eigenlijk toeging. Gelijk de kinderens deel hebben aan het vleesch en bloed van hun moeder, dat ook hij zoo desgelijks dit vleesch en dit bloed is deelachtig geworden, omdat hij zoo, en zoo alleen, teniet kon doen den duivel, die de macht over den dood bezat.

Ten derde dient er aan vastgehouden, dat de Christus den broederen in alles is gelijk geworden.

Ware menscheijke natuur nam hij uit Maria aan, opdat hij het ware zaad Davids zij, den broederen in alles gelijk. Hij kon dus niet aannemen onze menscheijke natuur, gelijk God de Heere ze in het paradijs eens schiep en ook schonk aan Eva in haar wording. Die gave, reine natuur bestond als zoodanig niet meer. Er bestond niets anders dan de onvage, verlaagde en verzwakte natuur. De natuur waarin wij zondaren geboren worden, leven en sterven. En vraagt men nu: Welke natuur heeft dan Christus aangenomen? dan moet, dit sprekt vanzelf, geantwoord: Diezelfde menscheijke natuur in haar verlagene en verzwakte, gelijk wij die dragen.

De menscheijke natuur, gelijk God die in het paradijs schiep, was niet aan den dood onderworpen, maar na den val is en bestaat er geen menscheijke natuur, of ze draagt den dood in en aan zich en gaat, tenzij er genade intreedt, den dood eeuwig in. En nu beteekent de belijdenis, dat Christus niet de gave en ongeschonden, maar onze verzwakte natuur aannam, dit, dat hij aannam die menscheijke natuur, waarin de dood woelde. Vandaar dat hij onderworpen was aan al den dood, dien het gebrek van onze natuur thans met zich

brengt, en dat hij in die natuur op Golgotha heeft kunnen sterven.

Zoals Hebr. 2: 18 er bij zegt: „Hij is daarom den broederen in alles gelijk geworden, opdat hij, zelf verzocht zijnde, diegenen die verzocht worden, kon te hulp komen.“ Dit gewichtig punt komt natuurlijk breder ter sprake bij het lijdē en bij de nederdaling ter helle. Toch moet hier reeds zooveel gezegd, dat dit aannemen van onze verzwakte en ingezonkene en met den dood bezwangere natuur, geen schijn, maar volle werkelijkheid was. Zooda de menscheijke natuur is, waarin wij liggen en bestaan, zóó was ook de menscheijke natuur, die hij aannam. Hij nam niet iets anders aan, maar het onze. Het onze in zijn diepe ellendigheid, met alle ellendigheid die aan deze natuur als zoodanig eigen was.

Hier ligt dit onderscheid in, dat Jezus volstrekt niet alle bijzondere ellendigheden gedragen heeft, maar alleen die ellendigheden, die aan heel onze natuur gemeen zijn. Jezus is niet melaatsch geweest. Jezus is niet door de plage der pestilentie bezocht. En zooveel meer als men zou kunnen opsommen. Wel de kiem, den worfel, het zaad van al deze menscheijke ellende, die in de kiem des doods zelf inligt, droeg ook Immanuel; maar niet uitgewerkt; niet zóó dat hij alle niette leed, alle operatie onderging, alle verdriet uitdronk, of precies leed wat alle martelaars leden. En daarom moet tegengestaan die valsche beschouwing, die het „den broederen in alles gelijk“ op alle soort van lijdē doet slaan en ontneemt door consideratie van alle eigen pijnen en smarten.

En zoo komen we vanzelf tot het laatste punt: uitgenomen de zonde.

De Heilige Schrift leert dit zoo kras en duidelijk, en legt hier zoo den vollen nadruk op, dat het voor een kenner der Heilige Schrift schier overtollig is, dit punt nog opzettelijk ter sprake te brengen. Toch sloop hier een verwarring in, die toelichting eischt, een toelichting, die we bij de bespreking der slotvraag van deze afdeeling hopen te geven. Alle zonde moet van Jezus afgescheiden, maar ook alle schuld van meet af, reeds in de ontvangenis, op hem rusten. Dit is de hoofdgedachte der vraag, die een volgend artikel uiteen zal zetten, en die door Prof. Dr. Böhl en de zijnen wel gevoeld, maar onjuist begrepen is, en die hen verleid heeft tot de schrikkelijke dwaling, om van erfschuld, als bij ons, bij den Christus te spreken.

Wat echter nog bij de eerste vraag hoort, is de oorszaak der afscheiding ten deze tusschen den Middelaar en ons. Rome zoekt die in de onbevleete ontvangenis van Maria. Ware toch reeds in Maria's geboorte de overgang der erkende gebroken, zoo was zij zelve zonder zonde, en kon derhalve den Christus rein baren uit haar reinen schoot. Algezien echter daarvan, dat de Heilige Schrift ons deszeggende niets leert, valt niet in te zien, wat men met deze onbevleete ontvangenis vordert. Kon Maria onbevleete ontvangen worden, niettegenstaande haar vader en moeder bevleete waren, waarom kon dan de Heilige Geest ook bij de ontvangenis van den Christus niet allen overgang van zonde stuiten? Zelfs al nam men dit leerstuk aan, men vordert er niets mede. Ja erger nog, kon door onbevleete ontvangenis de overgang der zonde rechtstreeks gestuit worden, eilieve, waarom is dan bij de geboorte van Kain en Abel en Seth ditzele niet gebeurd; dan zou er geen voortplanting van zonde geweest zijn, en openes alle gevolg van den val vernietigd. Wij blijven daarom met de Heilige Schrift Maria als een uitverko-

ren vat, als „de gezegende onder de vrouwen“ eeren; en zien zelfs niet in hoe men ooit bewijzen zal, dat ze nog moeder wierd van andere kinderen; maar al deze, niets ter zake doende bijzonderheden daargelaten, is zij ons een medezondaresse, met ons in zonde ontvangen en geboren, die niet anders dan wij, alleen door het bloed van Golgotha vergeving kon verwerven bij God.

Het gewone zeggen, dat reeds het wonder van Jezus' ontvangenis en geboorte de zonde uitsluit, is evenmin beslissend. Ook Isaaks geboorte was een gansch wonder. Een leven uit den dood. Zie Rom. 4: 20 v. v. En toch is op Isaak de zonde overgegaan.

Neen, het eenig hier te geven antwoord is, dat in onze natuur wel de dood, maar de zonde alleen in de verbinding van ons ik met die natuur kleefte.

Had dus de Middelaar zekeren „mensch Jezus“ aangenomen en zich met dezen mensch vereenigd, dan zou die mensch onder zonde gestaan hebben. Maar nu dit niet zoo was; nu de Middelaar niet een „mensch“ maar „ware menscheijke natuur“ heeft aangenomen, en van niemand onzer een menscheijke ik heeft geleend, maar zelf als Zone Gods in deze menscheijke natuur is opgetreden, nu kon er geen overgang van zonde zijn, omdat het ik niet overging, maar alleen overging onze menscheijke natuur.

Dit nu, dat het ik van Jezus, waarmee hij zei: „Ik, een mensch die u de waarheid gezegd heb“, het ik zelf van den Zone Gods was, dit maakte alle overgang en ontstaan van zonde onmogelijk.

En daarom moet tevens als diep onwaardig alle meening en voorstelling verwerpen, als had Jezus wel kunnen zondigen, en als zou zonder dat zijn verzoeking niet werkelijk geweest zijn!

Tot het uiterste toe moeten ze weerstaan de dwalende en de dwazen, die aan het bloote denkbeeld, dat de Zone Gods in zonde kon vallen, ook maar een plaats geven.

Wie dat zeggen, ze hebben metterdaad den Zone Gods in den Middelaar, die voor ons verzocht wierd, geloofd.

KUYPER.

„En vielen op hun aangezichten.“

Want een vuur ging uit van het aangezicht des Heren, en verterde op het aangezicht der brandoffer, en het vet. Als het gansche volk dit zag, zoo jochten zij, en vielen op hunne aangezichten. Lev. 9: 24.

Onder ons komt het bijna niet voor, dat een man of vrouw werkelijk voor God „op het aangezicht valt“. Immers „op het aangezicht vallen“ is met het lichaam geheel voor- over uitgestrekt zich plat op den bodem verwerpen, en het aangezicht tegen den bodem verbergen.

Wat nu doen wij gemeenlijk niet. Wat wij doen is knielen; in de handen wringen en wringend ze naar den hemel opheffen; of ook in onze krampachtig zich buigende handen verbergende zoeken voor ons aangezicht.

Het komt daarom nog wel voor, dat ook nu, ook onder ons, een menschenkind werkelijk als een worm voor zijn God op het aangezicht ligt en als wegkruipend voor zijn majesteit; maar dat geschiedt alleen in doodsangsten.

Soms bij doodelijk gevaar voor een lief kind, dat sterven gaat; als vader of moeder niet weet wat te doen, om zich maar diep genoeg voor God te verontmoedigen. Ook wel in oogenblikken van een dreigenden slag die boven het hoofd hing, en dien men, worstelend voor God, zocht af te bidden. Maar meest toch in zieleangsten.

Dan als de angsten van Psalm 116 nog dooreleefd worden. „Als handen des doods u hadden omvangen en de angsten der hel u getroffen hadden, en gij benaauwdheid vondt en

en de volkomen onvruchtbaarheid van den menscheijken wil te leeren. Voortreffelijk wordt nu in het „Examen“ van het wezen des geloofs, de Godheid van Christus, de persoonlijkheid des Heiligen Geestes gesproken. Welk een vorstelijk onderricht!

1) Het Melancthonisme was slechts de overgang tot het Calvinistische kamp, wat dan Heppes zelf weder in zijn voorrede voor de uitgave der belijdenisacten der Gereformeerde kerken van Duitschland zegt. Het Nassauische en Bremsche belijdenis-schrift was door den bestuiter voorzitter van de leer der praedestinatie Christoph Pezel opgesteld, het Anhaltische belijdenis-schrift is van Wolfgang Ameling, die geheel in de schriften der Zwijvers leeft, en ze vaak aanhaalt. Het Hessische belijdenis-schrift grondt het geloof geheel op de voorbestemming en verkiezing Gods (Art. IV) en beweert daarom niet Luthers bevel met te gaan. Vrij de Anhaltische belijdenis heeft bovendien, mijn inzien, dat Melancthon een medeverters des menscheijken wils slechts in zoverre heeft geleend, als die werkzaamheid in de werkzaamheid des Heiligen Geestes ligt. De wil neemt het Woord niet aan door eigen kracht, maar omdat hij door het Woord wordt geholpen, ja nog meer, omdat hij daardoor getrokken wordt van den Heiligen Geest.

DE GAAY FORSMAN.

Het Calvinistisch karakter van den Heidelbergschen Catechismus.

DOOR

DR. A. ZAHN.

Hoe noemt de Heilige Schrift anders de ware geloovigen? De uitverkorenen. Waarom worden zij uitverkorenen genoemd? Omdat God hen van eeuwigheid af verkoren heeft tot zaligheid (Efeze 1: 4 enz. zijn onomstootelijke bewijzen voor de verkiezing). Heeft dan God hierbij gezien op de waardigheid en vroomheid van den eenen boven den anderen? Neen, want wij zijn allen van nature in denzelfden toestand, zondig en verdorven en allen door zijne genade is het, dat wij uitverkoren zijn, ja dat wij gelooven en zalig worden (Roms 3: 23; Efeze 1: 8, 2 Tim. 1: 9). Is de verkiezing overvloedig? Ja (Rom. 11: 29, 2 Tim. 2: 19). Mag echter daarom iemand

bij zichzelf denken en zeggen: Ben ik verloren, dan kan ik leven, zooda ik wil; het schaad mij niet? Wie dat geloof, is vervloekt. Want zoo een scheidt van elkaar, wat God zeer nauw vereenigd heeft, namelijk de zaligheid van hen, die daartoe verordend zijn. God heeft ons verkoren, opdat wij zonden zijn heilig en onbestraffelijk voor Hem in de liefde (Efeze 1: 4, Joh. 15: 16). Kent gij ook een tekst over deze zaak, die de gouden keten der praedestinatie genoemd wordt? Ja, hij staat in Rom. 8: 29-30 en luidt aldus: „Want die Hij tevoren gekend heeft, die heeft Hij ook tevoren verordineerd, den beide zijns Zoons gelijkvormig te zijn, opdat Hij de eerstgeborene zij onder vele broederen. En die Hij tevoren verordineerd heeft, dezen heeft Hij ook geroepen; en die Hij geroepen heeft, dezen heeft Hij ook gerechtigd; en die Hij gerechtigd heeft, dezen heeft Hij ook verheerlijkt.“ Wat merkt gij bij deze woorden op? De apostel verbindt zeer heetlijk de verkiezing tot zaligheid met de middelen, die daartoe noodig zijn, zoodat zijn besluit kortelijk dit is: „Die God tevoren gekend en verordineerd heeft (dat is de verkiezing) heeft Hij ook geroepen en gerechtigd (dat zijn de genademiddelen) en wil ze dan ook verheerlijken (dat is het doo). Moet een Christen zich er over bekennen, dat hij omtrent zijne verkiezing zekerheid hebbe? Ja, want hiertoe worden wij uitdrukkelijk opgewekt (2 Petr. 1: 10, 11).

Wij zien, dat de Heidelbergsche Catechismus geheel zoo verklaard wordt, als ook Calvin hem verklaren zou, en zooda hem zijn eigen opstellers Ursinus en Olevianus verklaard zouden hebben. Sudhoff heeft in zijn werk over de beide laatste het bewijs geleverd (zoo ook in het voortreffelijk geschrift: Vaste fundament der Christelijke leer, bl. 491 vv.), dat de Heidelbergsche Catechismus in al zijne grondgedachten Calvinistisch is: in de verkiezing, in de volharding der heiligen, die den geheelen Catechismus door klinkt, in de Avondmaalsleer, in de behandeling der wet en verscheidene kleinere wetten. De Lutheranen noemden hem ook reeds een Calvinistischen Catechismus. Zelfs de Melancthonianen schreven er tegen. Met recht schrijft Herzog: Al de aan de praedestinatie ten grondslag liggende aoteriologische stellingen vinden plaats in den Catechismus en van het Melancthonianische vermogen, om zich aan de genade over te geven is geen sprake. De Heidelbergsche waren Calvinisten. En Ebrard hebben zich vruchteloos afgesloofd, om hun beparke wilsvrijheid (die moderne dwaling) in den Heidelbergschen Catechismus in te leggen. 1) De Dordtsche synode zou hem niet als belijdenis-schrift aangenomen hebben, ware hij niet geheel naar haar zin geweest. Der Duitse Gereformeerde kerk een Melancthoniansch karakter toe te dichten, is een fout, ieder, die uit den Heidelbergschen Catechismus leert, is verplicht de verkiezing

en wensch
ffen
e uitgaaf
eeststoffen
rste uitgaaf
BOERMA,
verklaring
even 1834,
7 deelen,
(670)
te Sneek
fsl eer.
ing.
R.
e perz 200
versch een
ods kenni s.
f 0.75
k. 1.25
gen.
k. 1.—
dr. 1.—
atie. 0.90
1.—
0.65
0.50
0.90
0.80
en
1.—
Ver.
1.40
Ver.
0.80
keek.
0.80
g. 0.80
aar bij alle
en uitgever.
boekhandel
t. Utrecht.
aring, com-
erkamenten
30.
1 fr. p. post.
taaf f 2.25
0.80.
1.60.
HR.
en
PERS
t.
ortes",
L.
Wien.
& Co.
Uitgevers.
SKERK.
S.
REF.
ng met de
EID,
drie eerste
Onze ken-
Gedachten
nschap der
19-24.
Serknieuws.
ie.
n ene
ld van
n.
ot ver-
cheerd
n,
s van
emees-
RDAM.